

Նար-Դու

Սաքուլն ուխտ գնաց

Դուրգաբ Սաքուլը կամաց բաց արեց դուռը և ներս մտավ:

Նրա կինը՝ Նատոն, թևերը մինչև արմունկները քշտած՝ պազած էր հատակի վրա և լվացք էր անում կոծկած թաքախում: Բուխարու մեջ կասկարայի վրա դրած կաթսայի տակ մի քանի քարակ փայտ էր ծխում: Հողե հատակի վրա քավական ցեխ էր գոյացել և լվացքի սապնոտ ջուրը տեղ-տեղ գուրք էր կապել: Սենյակի օղը հագեցած էր խոնավության, սապնաջրի և ծխի գարշ հոտով: Թախտի վրա դրած օրորոցի մեջ քնած էր ծծի երեխան:

Կինը նայեց մարդու հիվանդոտ, թախծալի երեսին, և նրա սիրտը ճմլվեց: «Ելի լավ չի» մտածեց նա և վշտահար մնաց նայելիս մարդու երեսին:

Սաքուլը դուռը ետ դրեց, գնաց դեպի թախտը, մութաքեն առաջ քաշեց և պառկեց:

Մի բան զցի վրես, ասաց նա թույլ ձայնով և ոտները կուչ ածեց:

Նատոն սապնոտ ձեռները սրբեց, վեր կացավ, թարձրացավ թախտը, ցեխոտ շուստերը թողնելով գետնին, ծալքից հանեց քավական մեծ ու հաստ մի վերմակ և ծածկեց մարդուն:

Լավ ծածկի, ջանս սրբարթում ա, ասաց Սաքուլը, վերմակը գլխին քաշելով:

Նատոն վերմակի ծայրերը ներս կոխեց կողքերից, որ բաց տեղեր չմնան:

Ուզո՞ւմ ես, մի լրիեք էլ ծածկեմ, ասաց:

Ծածկի:

Նատոն քերեց մի ուրիշ վերմակ էլ զցեց նրա վրա և նորից կողքերը տապտապեց: Այժմ Սարուլը ոտով-գլխով կորած էր վերմակների տակ: Նատոն լվացրը մոռացած՝ առժամանակ նստած մնաց մարդու մոտ: Կարձ, թախծալից լոռությունից հետո վերմակների ծայրերը եւս քաշեց մարդու երեսից և շշնջաց.

Սարո՞ւլ:

Սարուլն աչքերը բաց արեց և նայեց նրան հարցական հայացքով:

Բա չգնացի՞ր հիվանդանոց:

Գնացի:

Ի՞նչ ասեցին:

Տասը շայի են ուզում:

Բա ասում են, ով չունի՝ չեն ուզում:

Ասեցին պոլիցիզը ան տերտերիցը թուղթ քեր, որ չունես:

Եսոն, զնացի՞ր պոլիցեն:

Մե զրողը տեսնի պոլիցի երեսը. նրանց «զավթրի» զլուխը ո՞վ ունի:

Դե տերտերի մոտ կզնայիր:

Տերտերի հերն էլ ընտեղ անիծեմ: Նոր չէ՞ր, որ տեսա մեյդանումը փորը ցցած: Տասը շային ի՞նչ ա, ասում ա, շահել մարդ ես, մի օր որ բանես, ասում ա, տասը շայի չէ, իրեք մանեք էլ կվեկալնես: Ախր, տեր հայր, ասում եմ, շանս չի գալիս: Լավ, ասում ա, հանար եմ անում. կիրակի օրը ժամ արի, ասում ա, կտամ:

Ա՛յ, նրա շանը դուրս գա, սրտով բացականչեց Նատոն: Էդ հալով մինչև կիրակի ո՞նց մուլափ տաս: Քելեխ ըլեր, ձեռաց ո՞նց վազ կտար:

Ու լոեց դադված սրտով: Եվ երկար ժամանակ անասելի վշտով նայում էր մարդու մաշված, դեղնած դեմքին, որի վրա հիվանդությունը մեռելային անզգայություն էր դրոշմել: Երեք ամբողջ տարի է, որ այդ անհասկանալի հիվանդությունը օր-օրի վրա հալում, մաշում է Սարուին: Էլ դեղ չմնաց, որ փորը չածեց, Էլ հերիմ չմնաց, որին չդիմեց: Օրեր ու շաբաթներ խաչերի դուռն անցկացրին, մատադներ մորթեցին, կարմիր ու սպիտակ հազցրին, բայց և այնպես ոչի՞նչ, ոչի՞նչ չօգնեց: Ընդհակառակը՝ Սաքուլն օր-օրի վրա վատացավ, հիվանդությունն ավելի խոր քնակալեց: Ակզրներում Էլի քիչ ու միշ կարողանում էր քանել, բայց վերջին ժամանակներն ուրագը մի քանի անգամ վրա անելուց հետո շունչը կտրվում էր և սիրտն այնպես արագ քաբախում, որ կարծում էր, թե դուրս պիտի պրծնի քերնից: Այդ երեք տարվա ընթացքում նրանք քանդվեցին, քարը քսվեցին, տանն է՛լ ոսկեղեն ու արծաթեղեն չմնաց՝ գրավ դրին, ժամանակին չկարողացան թափել կորցրին, ավելորդ քաները ծախսեցին-ծախսեցին, հետո պարտքերի մեջ քաղվեցին և այսօր, երբ երթևեկ հիվանդների քաղաքային քուժարանում կանոնավոր դեղ ու դարման անելու համար «տասը շայի» են ուզում, չկա:

Նատոն մի ծանր քառանշ քաշեց:

Սաքուլ, շշնջաց նորից:

Սաքուլն աչքերը քաց արեց:

Սովոր չե՞ս:

Չե:

Ախր ոչ երեկ, ոչ եսօր զադ չես առել քերանդ, մի քան էլ ա կե, որ ուժ ունենաս: Հեղնարանք մատադ են քերել, քեզ հմար եմ պահել, վեր կաց, կե: Ազին էլ հրես փլռնիցը հացերը կըերի:

Որ չեմ ուզում, ի՞նչ ուտեմ:

Նաշաք չի, զոռով կե: Թե չէ, քերանդ ըտենց հուալ տված խո ջլիս հալից կընկնես: Վեր կաց:

Եւ՛հ, նեղսրտությամբ արտասանեց Սաքուլը և աչքերը նորից փակեց:

Նատոն կրկին հառաջեց և կարճ ժամանակ նստած էր լուս ու վշտահար մտածմունքի մեջ:

Հա՛, Սաքուլ ջան, հանկարծ ասաց նա, ըստ երևոյթին, մի բան հիշելով:

Առավոտն ուզում էի պատմեմ քեզ, վեր կենամ տեսնեմ զնացել ես: Գիշերս ախր մի զարմանալի էրազ տեսա: Մթամ թե դու ըտենց թախտի վրա պառկած ես, մեկ էլ տեսնեմ մի կարմիր ձիավոր թուրը ձեռին նի ընկավ ու վրա պրծավ քեզ: «Ի՞նչ ես պառկել, ասում ա, ընչի՞ չես գալի: Ես սրհաթիս թրովս կտամ, ասում ա, կես կանեմ, թե չես էկել»: Ու թուրը դորթ, որ վրա չբերե՞ց: Հա՛, ըստեղ ես զարթեցի: Միրտս ընենց լրլրոցն էր ընկել, որ կարծում էի դորթ էր: Ճրմի, Սաքուլ ջան, ասում եմ, ազին որ զա, բացանողի մոտ դրկենք: Ես ի՞նչ գիտամ, բալի էլի խաչիցն ես, ու անմեղ տեղը քեզ պտի փշացնես դեղերով:

Տn, Էլի՞ խաչ, վրա քերեց Սաքուլը դառն հանդիմանությամբ:

Վո՞յ, ըտենց մի՛ ասի, Սաքուլ ջան, խաչը կնեղանա, ասաց Նատոն վախեցած: Ղորթ ա, խաչերի դուռը շատ ենք ման եկել, համա ի՞նչ կա որ, ես մեկն էլ փորձենք: Ախր չես իմանում, Է՛, իմ օրումս ըսենց ափաշքարա տեսած չեմ, կասես էս նրմուտին էլ կանգնած ա աչքիս առաջը ձիուն նստած, թուրը հանած: Ճը՞՝, Սաքուլ ջան, ազին որ զա, դրկե՞նք:

Սաքուլն արդեն ծածկել էլ աչքերը ձանձրացած:

Ե՛հ, արեք, ինչ ուզում եք, ասաց նա խորին անտարբերությամբ:

Հա՛, Սաքուլ ջան, դրկենք, դրկենք:

Օրորոցի երեխան լաց եղավ:

Նատոն վեր կացավ, զնաց չոքեց օրորոցի մոտ, նախ սկսեց օրորել, հետո որ տեսավ ձայնը չի կտրում, ծիծը քերանը դրեց և, մի ձեռքով օրորոցը գրկած, մտախսիության մեջ ընկավ աչքերը մի կետի հառած:

* * *

Դուռը բացվեց: Կապոյտ սուփրի մեջ հացերը շալակին, տնքտնքալով մտավ ազին Սաքուլի մայրը, կարճահասակ, չորացած պառավ մի կին, վշտահար, խորշոմած բարի դեմքով: Հետևից մտավ նրա թոռը շորս-հինգ տարեկան վտիտ մի աղջիկ, ձեռներով երկու հաց իրար վրա պինդ սեղմած կրծքին: Հացերից մեկը, տակինը, սահել էր ներքև և սպառնում էր ընկնել: Նա վազելով հասավ թախտին, բարձրացավ ոտների ծայրերի վրա և հացերն անվճառ դրեց թախտի ծայրին:

Ըհը, իրլա չէր պառկել, տխուր քրթմնջաց պառավը, տեսնելով որդուն թախտին: Ասա, որ կարում չես, ել խի՞ ես ծերծքալի դուրս գնում:

Շալակի հացը դրեց թախտի վրա և կամաց դարձավ հարսին.

Աղջի, քնած ա՞:

Գիտում չեմ, նոր զարթուն էր, պատասխանեց Նատոն:

Պառավը մոտեցավ որդուն և խոնարհվեց նրա վրա:

Սաքուլ շա՞ն:

Չը':

Քնած չե՞ս:

Չե:

Ո՞նց ես:

Ե՞հ, եսի՞ն ոնց եմ:

Տաք-տաք հաց եմ քերել, վե կաց կե:

Օ՞հ, զահլա տարաք, Ե՞լի, ջղայնոտությամբ արտասանեց Սաքուլը վերմակների տակից և շուրջ եկավ մյուս կողքին:

Պառավը, խորին վշտով համակված, մի կարճ ժամանակ խոնարիված մնաց որդու վրա, հետո մի ծանր թառանչ քաշեց, զնաց բաց արեց կապոցը և սկսեց թեժ-թեժ հացերը փոել թախտի վրա, որ սառչեն: Այժմ սենյակի մեջ տարածվեց տաք-տաք հացերի ախտրժալի հոտը:

Աղջի, բա հիվանդանոց չի գնացե՞լ, կամաց հարցրեց հարսին, որ ծիծ տալը վերջացնելով, սկսել էր օրորել երեխային:

Նատոն պատմեց, որ հիվանդանոցում առանց չքավորության վկայականի չեն ընդունել ձրի: Պատմեց և այս, որ տերտերն ասել էր, թե վկայականը կիրակի օրը կտա:

Ա՛յ, տափր դնեմ նրա գլուխը, վրդովված բացականչեց բարի պառավը: Բա նա հոգի ունի՞: Ես հալին ո՞նց մնա մինչև կիրակի, աղջի. ըսօր երկուշաբթի ա ախր, հը՞:

Դե ես ի՞նչ գիտամ, տխուր ու հուսահատ պատասխանեց հարսը և օրորոցը մի կողմ քաշեց, որովհետև թախտի մի տախտակը խիստ ճոճում էր նրա տակ: Աղջի, արի մի օրորի, Է՛, լվացքս մնաց, դարձավ նա աղջկան, որը թաժա հացից մի կտոր կտրած ախտրժակով կծոտում էր:

Փոքրիկ աղջիկը բարձրացավ թախտը, ծալապատիկ նստեց օրորոցի մոտ և մի ձեռքով սկսեց օրորել երեխային, իսկ մյուսով շարունակում էր կծոտել հացը:

Նատոն իշավ թախտից, մերկ ոտներին հազար շուստերը, բայց լվացքին դիմելուց առաջ նստեց սկեսոր մոտ և փսխսաց նրա ականշին.

Ազի ջան, արի մի ձեռաց զնա բացանողի մոտ, տենանք ի՞նչ կասի էն իմ երազի հմա, առավոտը որ թեզ պատմեցի: Այ կտեսնես, թե ս. Գևորգը շրլի էն ձիավորը:

Դե ես ի՞նչ գիտամ, որդի, վշտահար արտասանեց պառավը: Ս. Գևորգն էլ էն էր, որ զնացինք, մատաղն էլ էն էր, որ մորթեցինք, ճար շրլավ ու, մեռնեմ նրա ոտին:

Եվ պառավը երկյուղածությամբ բռնված, ծանր հառաշեց:

Չե, ազի ջան, ազի, հոգուդ մեռնեմ, վե կաց հենց հիմիսկեթ գնա, աղաչեց հարսը: Այ, մի աքասի ունեմ, տամ:

Նատոն դերիայի գրպանից շտապով հանեց թաշկինակը, ետ արեց ծայրին կապած մի քանկոպեկանց և տվեց սկեսորը: Պառավը, լուռ ու մտախոհ, դրամը կապեց իր բռնոթոտ, դեղնած թաշկինակի մեջ, գրպանը կոխեց, ծածկեց իր խունացած սև շալը և դուրս գնաց:

* * *

Անցավ մոտ երեք ժամ: Նատոն պարզաջրել էր լվացքը և փոռում էր փողոցում կապած թոկի վրա, որ վերադարձավ սկեսուրը:

Վեր կացա՞վ, աղջի, հարցրեց պառավը:

Չե. ընենց լավ քնած առ, պատասխանեց Նատոն և իր կողմից հարցրեց. ընչի՞ էսքան ուշացար:

Պառավը վրայից վերցրեց շալը և նստեց դռան մոտ գետնին ամրացրած նստարանի վրա:

Ըսկի ճար ու ճամփա կա՞ր որ, ասաց նա: Ինչքա՞ն մուշտարի ունի քոռացածը, տունը զմիռում էր:

Յանի լավ իմացա՞վ, ազի ջան, հարցրեց հարսը:

Ընենց մին-մին ետ ասեց, ոնց որ մեր տանը նստած ըլեր:

Ի՞...

Քու արևը:

Նատոն արագ նստեց սկեսոր կողքին:

Ի՞նչ ասեց, հարցրեց նա շափազանց հետաքրքրված:

Որ ասեմ, ասում ա, կորուստ ա՝ կորուստ չի. որ ասեմ, ասում ա, ճամփորդ ա՝ ճամփորդ չի: Ես ով-որ որ ա, ոչ ըրեխա յա, ոչ ծեր: Ես ի՞նչ ա, ասում ա, առաջն ընկած ուրագ ա, թե ինչ շեմ գիտում, համա ի՞նչ արած, ասում ա, որ խեղճը ձեռումը դվաբ շունի վե կալնի:

Ի՛, ոռ՞ք, ազի ջան, բացականչեց Նատոն զարմանքից տարված:

Են աստոծը: Ափսուս, ասում ա, ըժում ի՞նչ լավ աղամորդի ա, Է՛: Ես ե՞րք ա, ասում ա, հիվանդացել, որ ըսենց թել ա կտրվել: Հրես պարզ ըրևում ա, Էլի՛, ասում ա. ունեցած-շունեցածը դեղ ու դարմանի ա տվել, համա զադ չի դառե: Ես ովքե՞ր են, ասում ա, Էրկուսը պստիկ են, մեկը մենա: Ես մենածը քիրն ա, ասում ա, թե կնիկը, շատ ա դարդ անում: Հրես մեկն Էլ կա, ասում ա, պառավ ա. սա Էլ ա, ասում ա, շատ տարակուսած: Դե ես Էլ դու ես, Է՛լի, ասում ա, ի՞նչ ես շատ զահլա տանում:

Վոյ, ոռ՞ք, ազի ջան, բացականչեց Նատոն, որի աչքերը վառվում էին ծայրահեղ զարմանքով և հիասքանչումով:

Ղորթս ո՞րն ա, աղջի: Ասում ա, Է՛լի, ընենց մին-մին ետ ասեց քոռացածը, ոնց որ մեր տանը նստած ըլի:

Ըժում:

Ըժում... Ես ի՞նչ ա, ասում ա, ձիավոր ա՞, թե թևավոր, համա հողեղեն չի: Հրես-հրես, ասում ա, պոնկներից կրակ ա թափվում, կասես թոնիր ըլի: Դե խաչ ա, Է՛լի, ասում ա, ես խո իմաստուն շեմ, ասում ա, որ ամեն բան դրուստ իմանամ: Ո՞ւմ համբուրող ա, ասում ա, ս. Սարգսի՞, թե ս. Գևորգի, ուխտ պտի զնա: Դե ուրիշ ի՞նչ ասեմ, ասում ա, ես ա, Էլի: Ճ

Վոյ, մեռնեմ ս. Սարգսի Էլ, ս. Գևորգի Էլ օղորմութենին, արտասանեց Նատոն և, աչքերը երկինք զցած, շերմեռանդությամբ խաչակնքեց երեսը: Տեսա՞ր, Էրազս դորթ դուրս էկավ: Քոռանամ ես, անցկացած տարին դոխտուրների հետևից ընկանք, չգնացինք Թելեթ ու հըմի տեսնում ե՞ս...

Հա՛, Էս Էլ ասեց, ընդհատեց նրան պառավը, մտաքերելով բացանողի պատվերը, իրեք օր ու գիշեր, ասում ա, պտի պառկած մնա խաչի տակը. օճորքը երկինքը պտի ըլի, ասում ա, կողինքը՝ գետինքը, շունքի, ասում ա, հրեղեն-քևավոր ձիավորը թռչում ա երկնքի ու գետնքի մեջտեղը:

Նատոն նորից ու ավելի շերմեռանդությամբ խաչակնքեց երեսը և ասաց վճռական կերպով.

Ես էս ա, մուս եմ ետ դնում Թելեթի ս. Գևորգի հմար, մեռնեմ նրա սուրբ զորութենին:

Նա վեր կացավ, շտապելով փոեց լվացքի վերջին կտորները և ներս գնաց սենյակը: Սկեսուրը հետևեց նրան: Նատոն շուստերը թողեց ցեխոտ հատակին, բարձրացավ թախտը, պատի մեջ գտնված պահարանից հանեց երկու դեղին մեղրամոս, զգուշորեն, որպեսզի թախտի տախտակները շճոճոան ոտի տակ, մոտեցավ քնած ամուսնուն, մոմերը պտույտ տվեց նրա գլխի վերևը, հետո նույն զգույշ քայլերով իշավ, հազավ շուստերը և մոմերը տարավ դրեց քուխարու գլխին, ուր երևում էին ամեն շաբաթ գիշեր վառվող մոմերի սևացած հետքերը:

* * *

Հիվանդը տնքաց և շարժվեց վերմակների տակ:

Պառավը մոտեցավ նրան.

Սաքո՞ւ:

Հը՛:

Զարթուն ե՞ս:

Հա՞:

Գնացի ախր բացանողի մոտ:

Սաքուլը վերմակների ծայրերը ետ քաշեց երեսից և հետաքրքրությամբ նայեց մոր աչքերին.

Հա-ա՛: Ի՞նչ ասեց:

Նրա կարմրատակած թաց երեսից և տենդոտ, պլազմոդ աչքերից երևում էր, որ քնի մեջ կազդուրիշ քրտինք էր եկել:

Վո՞յ, եղ ի՞նչ լավ ա ըլել, Սաքուլ շան, իրեղ քրտինք ա էկել, մոտ վագելով բացականչեց Նատոն ուրախացած և, խսկույն իր գլխի սպիտակ աղլուխն առնելով, սրբեց ամուսնու երեսի քրտինքը: Բաց չըլես, Սաքուլ շան, թաց չըլես, ավելացրեց նա և սկսեց տապտապել վերմակների ծայրերը նրա շուրջը: Ընենց լավ իմացել ա, Սաքուլ շան, որ արմացք: Ազի շան, մի պատմի, Է՛:

Պառավը ծալապատիկ նստեց որդու մոտ և սկսեց ավելի մանրամասնորեն պատմել բացանողի գուշակությունները:

Նատոն նստել էր մարդու ոտների մոտ և շարունակ նայում էր նրա դեմքին, կարծես ստուգելու համար, թե բացանողի ճիշտ գուշակությունն արդյոք նրա՞ն ևս նույն գարմանքն ու հիացմունքն է պատճառում, ինչ որ իրեն:

Սաքուլ լսում էր լուս և, ըստ երևույթին, անտարբեր . միայն չորացած շրթունքներն էր լպսում:

Փոքրիկ աղջիկը մի ոտով օրորում էր օրորոցը և տիկնիկ էր խաղում: Այդ տիկնիկն ինքն էր շինել, մի տափակ կոճակի վրա սպիտակ փալաս էր փաթաթել, կոճակը կարի սև թելով կապկապել էր մի փոքրիկ փայտի ծայրին, փայտին հագցրել էր դերիայի պես իր ձեռքով կարած մի փոքրիկ տոպրակ, և տիկնիկը կազմ ու պատրաստ խաղում էր նրա ձեռքին: Նրա տիկնախաղն էլ պարզ էր, ինչպես իր տիկնիկը . շրթունքներով ճշճացնում էր պարերգի պես մի թան և ձեռքերով պար էր ածում տիկնիկը թախտի վրա:

Հրմի ի՞նչ ես ասում, որդի շան, գնում ե՞նք Թելեթ, թե չէ, հարցրեց պառավը պատմությունը վերջացնելուց հետո:

Ընչո՞վ զնանք, Ե՛, ասաց Սարուլը: Տասը շայի շունեմ, որ հիվանդանոցումը տամ, թելեք ո՞նց զնանք: Ելի քիչ-քիչ մի էրկու թուման հերիք չի:

Ե՛, Սարուլ շան, լտենց մի ասի, խաչը կնեղանա: Էրկու թումանն ի՞նչ ա, որ չես կարա միկից ճարի: Կզնաս, աստծու օղորմութենով կլավանաս, կզաս կբանես, սլարտրդ էրկու շաբթումը կտաս:

Սարուլ երկար ժամանակ չէր համաձայնում նոր պարտք անելու, քանի որ արդեն բավական իին պարտքեր ուներ վճարելու: Բացի դրանից, նրա վիճակը տեսնելով, ո՞վ էր գժվել պարտք տալու նրան:

Տունդ գրավ դի, գլուխը քարը, տունը շանիցդ խո լավ չի՝, ասաց Նատոն:

Դու էլ քան ասացիր, նկատեց Սարուլը ջղայնացած:

Բալրի չլավացա, մեռա, ընչո՞վ եք թափելու: Հաց շատ կճարեք, ա՛յ, ուտելու, որ տան քրեհ էլ քաշեք: Էս մի քննոոտ տունն ա էլի՛, թողեք էս էլ ա մնա ձեզ, որ քուշումը շմնաք:

Եհ, ընչե՞ր ես ասում, Սարուլ շան, որդի շան, բացականչեց պառավը մեղմ կշտամբանքով: Էդ ի՞նչ ասելու քաներ են, որ ասում ես: Մի քիչ էլ մեզ խեղճ արի, Ե՛, սիրտներս կրակ ես զցում, փթռթում:

Եվ պառավի բարի վշտահար աշքերը թաց եղան:

Դա ըսկի աստված ունի՞ որ, բեկրեկ ձայնով արտասանեց Նատոն և գլխի աղլուխի ծայրը սեղմեց աշքերին:

Մի բոպե սենյակում ճնշող լոռություն տիրեց: Լոել էր նույնիսկ փոքրիկ աղջիկը և, տիկնիկը գոգին դրած, երեխայական հետաքրքրությամբ նայում էր տատին, մորը, հորը...

Լավ, էս մեկն էլ թող ձեր ասածն ըլի, վերջապես համաձայնեց Սարուլը, որ ինքն ևս զգացել էր իր վերջին խոսքերի ծանրությունը:

* * *

Երեկոյան դեմ նա գնաց իրեն լավ ծանոթ մի կապալառուի մոտ, որն ամբողջ քաղաքի հյուսների, որմնադիրների և մշակների շրջանում հայտնի էր Սերգեյ Ստեփանիչ կամ պարզապես աղա Սերգո անունով:

Սերգեյ Ստեփանիչը, խոշոր արտաքինով, խոշոր քեղերով, մոտ հիսուն տարեկան մի տղամարդ, սև ատլասի արխալուղով, որի վրա հուրիբատին էր տալիս ժամացույցի ոսկի հաստ շղթան, նստած էր մի նոր հսկայական շինության բակում իրար վրա դարսած հաստ տախտակների վրա, արխալուղի վրայից հագած ամառվա վերարկուի փեշերը գոգին հավաքած, և «տերողորմյան» ձեռքին՝ դիտում էր օրվա վերջին աշխատանքները: Տասնյակ վարպետներ և մշակներ ղժվժում էին կիսաշեն պատերի գլխին, տախտակամածների վրա, բակի մեջ, ցեմենտի տակառների, ավազի, հողի, ցեխի, գաշի ու կրի կույտերի և բուրգեր կազմած աղյուսների շուրջը: Մի շատ բարձր պատի գլխին որմնադիրներից մեկը մի պարսիկ փափախը գլխին, մայր մտնող արևի կարմիր ճաճանչներով ողողված, համ շարում էր պատը, համ կլկացնում մի բայարի շատ ախտրժալուր տենորով:

Ուստա Սաքո՞վ, բացականչեց Սերգեյ Ստեփանիչը:

Տո, Էդ ի՞նչ ա հալդ, Էլի հիվանդ ե՞ս:

Հա, աղա ջան:

Տնաշեն, բա ո՞նց չլավացար մինչև հըմի: Ըսկի դեղ-մեղ անում ե՞ս:

Ընչոր ունեի, դիփ դեղի ու հարմի տվի ու, ես ի՞նչ գիտեմ: Ես անտեր ցավը մտել ա ջանս, դուրս չի գալիս:

Բա ըսկի չե՞ս բանում:

Թե որ լավ եմ ըլում, ընչի՞ չէ, մին-մին բանում եմ, համա դե մին-մին բանելով ի՞նչ կըլի: Մի տուն օղլուշաղ պահելը դժար ա, աղա:

Այ, թե ուզում ես, բան շատ ունեմ, ըստեղ էլ, ուրիշ տեղ էլ, արի բանի:

Ուզում եմ, ո՞նց չեմ ուզում, աղա. այ, սրանց որ տեսնում եմ (Սարուլը ձեռքով ցույց տվավ շուրջը), ջանս կրակ ա ընկնում, համա որ էս անտեր ձեռներումս հարաբար չկա:

Բա ընչի՞ ես եկել:

Եկել եմ, որ... կմկմաց Սարուն աշքերը վայր թողնելով և չվերջացրեց:

Որ էլի փող ուզես, չէ՞:

Հա, աղա ջան, արտասանեց Սարուլ՝ խեղճ-խեղճ նայելով նրան:

Բա էն առաջվա տասը մանեթը:

Դե էն առաջվա տասը մանեթն էլ... դե, իհարկե, նորից կմկմաց Սարուլ և ավելացրեց, թե որ...

Ի՞նչ թե որ:

Թե որ... ես ի՞նչ գիտամ, գրավ կուզես...

Ի՞նչ գրավ:

Դե գիտաս էլի, աղա ջան, մի տուն ունեմ...

Տո՞ւն էլ ասում ա: Սերգեյ Ստեփանիչն անկեղծ զվարճությամբ ծիծաղեց, կայտառ պատանու պես վեր թոավ տեղից և ձեռքով թափ տվավ քամակը: Տո, տանդ որ մի քացի տամ, շուռ կգա: Բան ունես, բան ասա:

Դե, ի՞նչ ասեմ, աղա, եդ ա, ինչ որ ունեմ: Ուզում ես՝ առ, չես ուզում՝ ասա զնա Քուն ընկի: Ուրիշ ճար չունեմ, աղա:

Սերգեյ Ստեփանիչը նորից ծիծաղեց:

Վա՛յ, խե՞նա իմ Սաքուլ, ի՞նչ լավ մարդ ես, ասաց բարեսրտությամբ խփելով նրա ուսին: Դու ինձ ես ասա, եկի ինչքա՞ն ես ուզում:

Ելի որ մի քսան մանեթ տաս, աղա...

Քսա՞ն մանեթ: Տո, քսան մանեթն ի՞նչ ա. քսան մանեթին մեկ փշեցի, հանգավ, շարունակեց ծիծաղելով Սերգեյ Ստեփանիչը:

Դե, իլա քսան մանեթ էլ հերիք ա, աղա, նրա խոսքերից սրտապնդված ասաց Սաքուլը, ու թե որ վերջը...

Սերգեյ Ստեփանիչը հանկարծ լուրջ դեմք ընդունեց:

Ե՛, եղ չըլավ, եղ չըլավ, ուստա Սաքուլ, շտապեց ընդհատել նրան: Քսան մանեթն էլ որ տալիս եմ, Սաքուլ ջան, հոգուս խաքեր եմ տալիս, շունքի լավ մարդ ես, լավ ուստա ես, ինձ հմար շատ ես բանել, համ էլ խմող չես:

Աստված քեզ երկար կյանք տա, աղա ջան: Ես էլ քու հացը շատ եմ կերել, շնորհակալ եմ. դե ինչ ասեմ, աղա ջան, թե որ լավացա, չմեռա, էն ես գիտամ էլի:

Դե, հըմի մի քիչ սպասի, հրես շաբաշ կանեն, կզնանք ինձ մոտ մի վերսիլ կգրենք յատուն մանեթի, էն առաջվա տասը մանեթն էլ հետն եմ ասում, ու վերջը, երբ որ կլավանաս կամ փողը կտաս, կամ փողի տեղ կբանես: Հը, լավ չեմ ասո՞ւմ, հարցրեց Սերգեյ Ստեփանիչը, տեսնելով, որ Սաքուլը, վերսիլի անունը լսելով, մի քիչ մտատանջության մեջ ընկավ:

Դե ոնց որ ուզում ես, աղա ջան, ասաց Սաքուլն ականջի հետևող քորելով:

Չէ, դո՞ւ ոնց ես ուզում: Վերսիլ նրա հմար եմ ասում, որ տան գրավը դալմաղալ քան ա էլ նատարիուս, էլ կուպչի, էլ պոշլինի, օրեր կբաշի, համ էլ անմեղ տեղը ծախսեր կզնա:

Լավ, թող վերսիլ ըլի, համաձայնեց Սաքուլը:

* * *

Հետևյալ օրն սեթ Նատոն մի քանի արշին սպիտակ միտկալ գնեց, շապիկ կարեց և հազգրեց Սաքուլին արխալուղի վրայից, իսկ մի քանի օրից հետո «թելեժկեն» քարձած, իրենք էլ երեխաներով վրեն նստած՝ առավոտյան վաղ բոնեցին Թելեթի ճանապարհը: «Թելեժկի» հետևը ոտներից այնող կապկապած՝ պառկած էր մատաղացու ոչխարը և գլուխը դրած «թելեժկի» ճոճուցող տախտակներին՝ իր ոչխարամիտ հայացքով նայում էր հետևից երկար ու մեկ ձգվող արևակեզ փոշուտ խճուղուն:

Երկար քարքարոտ ճանապարհը, «թելեժկի» տախտանումը, տոք եղանակը բոլորովին ուժասպառ արին Սաքուլին, այնպես որ, երբ ճաշի դեմ Թելեթ հասան, մոր և կնոջ օգնությամբ հազիվ կարողացավ իշնել «թելեժկից» և, ոտները քարշ տալով, գնաց նստեց հսկայական ընկույզենու տակ երկայն նստարանի ծայրին:

Նոյն ընկույզենու բնդարձակ հովանու տակ քառակուսի տախտակամածի վրա հավաքված էին զուգված-զարդարված մի խումբ տիկիններ, օրիորդներ և դպրոցական տղաներ ու աղջիկներ թիֆլիսեցի հարուստ բազագների, բախկալների ու գինեվաճառների ընտանիքներից, որոնք ծառաներով ու աղախիններով եկել բոնել էին վանքի ամենալավ սենյակները ոչ այնքան իբրև ուխտավոր, որքան իբրև ամառող: Նոյն տեղը առանձնակի նստած էին իրար կողքի գյուղի երկու քահանաներ, ամեն մեկի ձեռքին մի հովանոց, և աչքերը քաղցած գայլերի պես տնկել էին դեպի ուխտավորների բնակարանների երկայն պատշգամբը, որտեղ աղախինները և ծառաները սուրճի պատրաստություններ էին տեսնում սպիտակ սփոռցներով ծածկված սեղանների վրա:

Վանահայրը խոզ կտրած մի վարդապետ, կապայով և թասակը գլխին իր բնակարանի պատշգամբում, զանգակատան տակ, նարդի էր խաղում ուխտավոր ընտանիքներից մեկին պատկանող մի երիտասարդի հետ:

Դուք գնացեք համբուրեցեք, մինչև ես տեղաշորը կգցեմ ու բարգն էլ տուն կածեմ, ասաց Նատոն սկեսորն ու ամուսնուն:

Պառավն առավ Սաքուլի թևը, մտան եկեղեցի, մոմ վառեցին, համբուրեցին, ծունք դրին, աղորք արին, դարձյալ համբուրեցին, «պահպանիշ» ասել տվին քահանաներից մեկին, որը շտապել էր ներս մտնել եկեղեցի նրանց հետևից: Այդ

բոլորը տևեց այնքան երկար, որ երբ դուրս եկան, Նատոն բացանողի պատվերի համաձայն, արդեն անկողին էր պատրաստել եկեղեցու տակ, հետևի կողմը և հետները բերած իրեղենները թափել էր դատարկ սենյակներից մեկում: Ծծի երեխան լաց էր լինում փոքրիկ աղջկա զոգին, որը օրորելով և «սը-սը» անելով ապարդյուն աշխատում էր լոեցնել նրան:

Եկեղեցուց դուրս գալուն պես Սաքուլը պառկեց անկողնում:

Մայրը քողեց նրան և զնաց հարսին օգնելու, որ սենյակը կարգի դնեն:

Սենյակը խոնավ և աղտոտ էր: Այդ և հետևյալ օրը գիշեր-ցերեկ Սաքուլը պառկած էր անկողնում եկեղեցու պատի տակ: Գիշերները նրա մոտ նստած հսկում էր մայրը համարյա անքուն: Բարեբախտաբալ այդ երկու օրը եղանակը լավ էր, և Սաքուլը բավական լավ էր զգում իրեն: Երկրորդ օրը առավոտյան մատաղը մորթեցին: Ամենալավ կտորները և մորթին տարան վաճահայրը, տերտերները, տիրացուն և ժամկոչը, մնացածից շատը բաժանեցին հարևան ուխտավորներին, իսկ մսաշուրը տարան գյուղի բոկոտն երեխանները և կանայք, որ հավաքվել էին հազար ու մի տեսակ ամաններ ձեռքներին:

Օրը սոր էր, շունչ քաշել չէր լինում: Երեկոյան դեմ երկինքը թխալեց, արագորեն սևացավ, հրեղեն կայծակներն սկսեցին պատռել ամպերի կուրծքը նախ հեռավոր ու խոլ, հետո ավելի ու ավելի մոտեցող և ուժգին որոտումներով. օդը սկսեց շարժվել և ցրտել. հետո հանկարծ այնպիսի մի ուժգին փոթորիկ բարձրացավ շրխկոցով ու թրխկոցով, որ երկինք ու երկիր խառնվեցին իրար փոշով ու աղբով: Մի ինչ-որ ցուրտ բան, կլորիկ ու պստիկ, հրացանի կոտորակի պես թրխկաց Սաքուլի երեխին, որ վերմակի տակ պառկած դիտում էր մոլեզնած բնության այդ արհավիրքը: Մի կոտորակին հետևեց երկրորդը, երրորդը... ավելի ու ավելի հաճախ ու խոշոր: Սաքուլը շտապեց շուր գալ կողքի և գլուխը ծածկեց վերմակի տակ: Նոյն րոպեին զգաց, որ կարկտախառն անձրևը թակում է վերմակը: Նատոն ձեռաց վազացրեց մի մեծ կապերտ և ձգեց նրա վրա: Պառավն էլ մի երկու տոպրակ բերեց և ձգեց կապերտի վրա:

Սաքուլը կուշ էր եկել այդ ծանրության տակ, ճնշվելով օդի պակասությունից, և ականջ էր դնում, թե ինչպես կարկտախառն հորդառատ անձրևը շփշփոցով

թակում էր տոպրակներն ու կապերտը, թե ինչպես երկինքը գողզողում է ահեղագոշ որոտումներով համարյա թե անընդհատ, թե ինչպես հառաջում ու շառաջում էին ընկույզենին ու մյուս ծառերը փոքրութիւն ուժութեամբ: Նա զգաց, թե ինչպես անձրևի ջրից գոյացած մի առվակ ծլալեն ներս խուժեց բարձի վրայով, անախորժ սառնությամբ սողաց ականջի մոտով և սկսեց գործ կապել տակը, ծծվելով ներքնակի մեջ: Առվակներ էին, որ վազում էին անկողնի կողքերից:

Կինն ու մայրը, հորդահոս անձրևի տակ թրջվելով, շփոթված, չէին իմանում ինչ անեն: Բացանողը պատվիրել էր որ հիվանդը երեք օր ու գիշեր պետք է պառկած մնա խաչի տակ բացօթյա, մինչդեռ երեք օր ու գիշեր դեռ չէր լրացել, իսկ հիվանդին այդ հորդահոս անձրևի տակ թողնել անկարելի էր:

Աղջի, վեր առնենք տուն տանենք, ասում էր պառավը:

Բա որ իրեք օրը չի թամամել, առարկում էր Նատոն: Աղջի, բա էս անձրևը չես տեսնո՞ւմ:

Դե ասում եմ որտեղ որ ա՝ կկտրի:

Ո՞րդիան կկտրի, աղջի, տես, Է՛, ոնց ա հուրիբատում:

Հիրավի, անձրևը կարծես միտք չուներ կտրվելու: Այժմ կարկուտն էլ անձրևի էր փոխավել, և ջրերը թափվում էին այնքան հորդ ու առատ, որ նրանց թանձրության մեջ երկնքի փայլատակումները հազիվ էին լուսավորում մթագնած երկիրը: Երկնքի համարյա անընդհատ որոտի ձայները, անձրևի շփշփոցը, մոտակա ձորակի միջով վազող ջրերի քչքոցը և ծառերի շառաջը միախառնվելով՝ այնպիսի մի ժխոր էին բարձրացրել, որ իրար մոտ կանգնած հարս ու սկսուր հազիվ էին լսում իրար ձայնը:

Սարուլը, անկողնու մեջ կուշ եկած, զգում էր, թե ինչպես այս ու այն կողմից ներս ծորացող առվակները շատանում են, և վերմակն անձրևի ջրերից թրջված տոպրակներից ու կապերտից հետզհետե խոնավանալով ճնշում էր իր վտիտ մարմինը: Օդ չկար, որ շնչեր և շնչածն էլ բաղնիքի տաք գոլորշու պես մի բան

Էր, որից քիչ էր մնում խեղդվեր: Տեսնելով, որ այլևս չի կարողանում դիմանալ, վրայի ծանրությունը մի կողմ շպրտեց և նստեց անկողնում: Այժմ անձրևն սկսեց թակել ուղղակի նրա գլուխն ու մեջքը:

Տո, բա դուք աստված շունե՞ք. ինձ խո սպանեցիք ըստեղ, կանչեց նա:

Կինն ու մայրը շտապեցին նրան վեր կացնել և հորդահոս անձրևի տակ մի կերպ տեղափոխեցին սենյակ:

* * *

Երեք օրվա ուխտն արդեն կատարված էր, թեև Սաքուլը երրորդ օրվա գիշերը չէր անցկացրել բաց երկնքի տակ: Չորրորդ օրը «թելեժկեն» քաղաքից եկավ, որ մեր ուխտավորներին տուն տանի: Սաքուլին պառկեցրին «թելեժկի» մեջ ուժից քոլորովին ընկած: Ճանապարհին մի գլուխ բղավում էր կողերի մեջ զգացած անտանելի ծակոցներից. դադարում էր բղավելուց այն ժամանակ միայն, եթք հազը բռնում էր: Հազում էր չոր ու թույլ, որի ժամանակ ձայնը կարծես հորից էր դուրս գալիս: Երբեմն պարզապես շնչառապատ էր լինում: Մայրն ու կինը նստած էին կողքին և հետները վերցրած գինու շշից երեսին ջուր էին ցրցամ տալիս, որ շունչը ես բերի:

* * *

Թախտի վրա, անկողնու մեջ պառկած է Սաքուլը, գլուխը կապած սպիտակ փաթաթանով, որի տակից դուրս են պրծել երկարացած մազերը և, քրտնքից ու կեղտից քաղիք դարձած, կայել ոսկրացած քունքերին: Դեմքին մնացել է միայն քիթը խոշոր ու սուր, և աշքերը, ահագին ու պսպղուն ապակու պես, նայում են բաց դոնով դեպի դուրս: Այնտեղ ամառվա միջօրեի արևը հրաշեկ ճառագայթներով կիզում է դիմացի տան պատը և այն աստիճան շողշողում, որ ուղիղ նայելիս մարդու աշքերը ցավում են: Ուղղակի դուռն առջև, ստվերի մեջ նստած է փողոցի պառավ շունը և, կարմիր լեզուն հանած, հեթեթում է տապից: Սաքուլը բարձն ի վեր կիսանստած, անթարթ նայում է դուրս բթացած հայացքով և ծանր շունչ քաշում: Երկու օր է, որ կողերի մեջ այլևս ծակծկոցներ չի զգում. հազն ևս քշացել է. բայց այնտեղ, ներսը, ինչ-որ տարօրինակ դատարկություն է

զգում. կարծես թոքը, սիրտը և ամբողջ փորոտիքը հանել դուրս են թափել:

Անհուն վիշտը ցամաքած դեմքին՝ մայրը նստած է մեռնող որդու կողքին և թաշկինակով քշում է ճանճերը նրա դեմքից: Նատոն օրորոցի մոտ չոքած՝ ծիծ է տալիս երեխային և հուսահատ հայացքով անթարթ նայում սենյակի պուճախին, որտեղ աններկ գաջն առատորեն ծծել է գետնի խոնավությունը և տեղ-տեղ թափել: Նրա հայացքը ցույց է տայիս, որ նա առաջուց արդեն հաշտվել է անխուսափելի թշվառության հետ: Թախտի վրա, լուսամուտի առջև չոքած է փոքրիկ աղջիկը և աշխատում է բռնել ապակիների վրա թզզացող ճանճերը:

Ծանր ու շարագուշակ լուսություն է տիրում սենյակում և դուրսը: Այդ լուսությունը խանգարում է խառ թութ ծախող մի կինսո, որը թաքախը գլխին և կշեռքն ուսին՝ անցնում է դռան մոտով և իր առողջ թոքերի ամբողջ թափով աղաղակում.

«Թուրա՛, թուրա՛, ախառի՛ թուրա»: Նա մի բռպե կանգ է առնում քաց դռան առջև, նայում է ներս, իր թավ ձայնով հարցնում՝ «խառը թութ չեք ուզո՞ւմ» և, տեսնելով, որ պատասխան չի ստանում, շարունակում է ճանապարհը կշեռքը շիկշիկացնելով և փողոցն աղմկելով իր հուժկու կանչով: Ու կյանքի առօրյան հիշեցնող այդ կանչը, մի բռպե վանելով մահվան ուրվականը, լսվում է մի առժամանակ ևս, մինչև որ հետզհետե խլանալով լուս է վերջապես, և մահվան ուրվականը նորից գալիս է իր փսփսութքը տարածելու մեռնողի սենյակում առաջվանից ավելի ծանր ու շարագուշակ լուսության մեջ:

Հիվանդն այժմ պառկած է աչքերը փակ, և եթե ծանր հերքը չլինի, տեսնողը կկարծի, թե մեռած է: Պառավ մայրն անհանգստացած՝ աչքը չի հեռացնում նրա դեմքից. նրա գլուխը սաստիկ շարժվում է. ըստ երևույթին, ուզում է ինչ-որ ասել, քայց չի համարձակվում: Վերջապես դադարում է ճանճերը քշելուց և, խոնարհվելով որդու դեմքի վրա, շշնչում է անհամարձակորեն.

Սարու շա՞ն...

Սարուը կամաց քաց է անում աչքերը և նայում նրան:

Ի՞նչ կը ի, որ տերտերին իմաց տանք:

Տո, Ելի տերտե՞ր, բացականչեց Սաքուլը զայրույթի այնպիսի հանկարծական բռնկումով, որ մայրն էլ, կինն էլ ապշեցին, թե ո՞րտեղից նա, որի ձայնը մինչև այժմ հազիվ էր լսվում, հանկարծ այդպիսի մի ուժ հավաքեց իր մեջ: Տո, ձեր տերտերն ու խաչը չե՞ր, որ ինձ Էստեղը հասցրին... Ել ի՞նչ եք ուզում ինձանից... թողեք, Ե՛լի, հանգիստ հոգիս տամ...

Նրա ձայնը հանկարծ կտրվեց, աչքերը լցվեցին արտասուրով, և նա այլևս ոչինչ չկարողացավ արտասանել:

Դե ես ի՞նչ զիտամ, որդի ջան, ասում եմ բալի... արտասանեց մայրը կակծալից և առանց խոսքը վերջացնելու լոեց, որպեսզի այլևս չգրգռի որդուն:

Ու առժամանակ խանգարված շարագուշակ ծանր լոությունը գալիս է նորից թագավորելու մեռնողի սենյակում:

Սաքուլը կամաց-կամաց հանգստանում է և մտառու հայացքը տնկում դիմացի տան արևակեզ պատին: Երկար լոությունից հետո նրա շրթունքները շարժվում են. ինչ-որ բան է ասում, բայց դժվար է լինում որոշել արտասանածը:

Ի՞նչ, Սաքուլ ջան, հարցնում է մայրը, խոնարհվելով նրա դեմքին:

Նատոն, որ դեռևս շարունակում է ծիծ տալ երեխային, դեմքը դարձնում է դեպի նա և ականջը սրում:

Ասում եմ, փոքրադչիկ Մերգոն, շշնջում է մեռնողը, ամեն մի խոսքի վրա հազիվ շունչը ետ բերելով, էն, որ իրեք թուման եմ պարտ... փիս մարդ չի... կըլի, որ շուզի... Համա թե ուզի... յարադս տվեք... Թե հերիք շանի... քամարս ծախեցեք... հոգիս շծանրացնեք...

Խեղճ պառավ մայրը միանգամայն կարկամում է և չի իմանում ինչ ասի:

Նատոն զգում է, թե ինչպես ամուր մի բան բռնում է քուկը: Գլուխը դնում է օրորոցի վրա, դեմքը ծածկում կռների մեջ և ամեն կերպ աշխատում է զապել խեղդող հեծկլտանքը:

Իսկ փոքրիկ աղջիկը շարունակում է մատները շարժել լուսամուտի ապակիների վրա, որ բռնի ճանձերը, և նմանեցնելով կինտոյի կանչին, մեքենայաբար կանչում է կամացուկ՝ «Թութա, թութա', ախառի' թութա»: